

Оҕоҕо тулалыыр эйгэни үөрэтии
көмөтүнэн
Ийэ дойдуга тапталы иитии.

Горохова А.Т.
учитель начальных классов
Верхоянской СОШ

Март
2023

Сыала: Оџо тулалыыр эйгэни үерэтии көмөтүнэн Ийэ дойдуга тапталы иитии.

Актуальнаһа: Билинни кэмнэ оџо обществоға уонна улахан дьонно сыһыана тосту уларыйда, оџо тулалыыр эйгэҕэ сылдыһыта олох атын буолла.

Саха оџото уратытын учуоттаан, сахалыы тыынна иитии бу кэм ирдэбилэ буолла. Үйэ сайдан истэҕин аайы араас норуот тыла эрэ буолбатах, культурата, өйө-санаата, майгыта-сигилитэ хардарыта кириитэ дирингээн иһэр. Оџо тулалыыр эйгэттэн, алтыһар дьонуттан сүрдээх элбэх араас өруттээх информацияны ылар. Тастан кириэр информация (телевидение, видео, интернет) оџо уйулҕатын алдыатар, кутун-сүрүн ыһар. Оџону сахалыы тыынна иитиини күүһүрдүөххэ диэн этиниилэр сылтан сыл аайы элбээн иһэллэр. Оџону кыра сааһыттан олох муударастарыгар такыйахтаахпыт, өбүгэлэрбит үгэстэрин, сирдэрин-туомнарын тутуһан иитиэхтээхпит. Хаһан баҕарар, норуот үерэҕириитэ этэринэн, оџо аан бастаан олоххо үөрүйэҕи төрөппүттэриттэн ылар. Хас биирдии дьиз-кэргэн туспа олоххо көрүүлээх, ону тугу чорботон, туохха туһаайан, хайдах иитэриттэн оџо инникитэ улахан тутулуктаах. Оџону норуот педагогикатын ньымаларынан иитиигэ бары бииргэ тумсэн биир кэлим үерэтэр эйгэ буолан сорунуулаахтык үлэлэтэхпитинэ, оџону сирдээх гына иитиигэ олохторун онкулун онордубут диригэ тийиэхпитин сөп. Оџону иитиигэ сүрүн күүһүнэн норуот иитэр ньымаларын туһаныы, сахалар бэйэбит үгэстэрбитигэр, итэҕэлбитигэр, төрүт культурабытыгар тирэҕирэн сирдээх быһыыга-майгыга иитии буолар.

Мин саныырбынан, оџону сир-майгы өттүнэн иитиигэ бу теманы үерэтэн көрдөхпүнэ, оџо аан бастаан дьону, бэйэтин саастыылаахтарын убаастыы үерэниэхтээх уонна тулалыыр эйгэҕэ культуралаахтык сылдыһахтаах, ол барыта бэйэбиттэн тутулуктаах. Биһиги бэйэбит хайдах кэпсэтэрбит, хайдах тутта-хапта сылдырбытын оџо көрөн үерэнэр, үтүктэр.

Урут уруккаттан биһиги өбүгэлэрбит баар буолуохтарыттан сиреи майгыны тутуһаллара, оџолоругар ону үерэтэллэрэ, иитэллэрэ. Оџо биһиги инники кэскилбит эрэ буолбатах, оџо биһиги бүгүнгүбүт буоларын өйдөөн бары бииргэ үлэлэһэммит хайа хайабытыгар ситиһиилээх суол буоларын өйдүөх тустаахпыт. Ол иһин хас биирдии учуутал иитэр-үерэтэр үлэтигэр төрөөбүт түөлбэтин материалыгар олобуран улахан болџомтотун уулар.

Ол курдук, мин 1 кылаастан саҕалаан «Төрөөбүт түөлбэни үерэтии» диэн дьарыгы ытабын. Бу дьарыкка оџолор олорор уулуссаларыттан саҕалаан куораппыт, улууспут историятын, биллиилээх дьонун үерэтэбит. Куораппыт түмэлин, библиотекатын кытта ыкса сибээстээхтик үлэлиибит.

Дьарык ис хоһооно:

Үерэнээччилэр саастарын учуоттаан **1 кылааска** маннык темалары киллэрдим: куораппыт уулуссалара, өйдөбүннүктэрэ.

Бастакы кылааһы бүтэрэригэр оџолор куораппыт иһигэр улуссаларынан көңүл сылдыа үерэннилэр. Оџолор төрөөбүт түөлбэлэрин үерэтэн билэр интэриэстэрэ улаатар

Иккис кылааска куораппыт үөскээһинин, сайдыытын, биллиилээх дьонун туһунан үерэтэбит. Куорат устун экскурсияға былыргы дьизэлэр тутууларын, түннүктэрин быһыытын сирийэн көрөн үерэтэбит, чинчийэбит.

Кылааска төрөппүттэр кэлэн дьиз кэргэттэрин, биллиилээх аймахтарын туһунан кэпсииллэр. Куораппыт киэн туттар дьоннорун, үлэ Геройдарын туһунан сүрдээх истин кэпсэтии таһар, оџолор билбэтэхтэрин билэн, аймахтарынан киэн туттан бараллар.

Бу кэмнэ өссө оскуолабыт историятын үерэтэбит. Дьарыкпытын олохтоох түмэли кытта ыкса сибээстээхтик ытабыт. Оскуолабыт, куораппыт историятын үерэтэн НПКға кытабыт.

Өссө бу түһүмэххэ куораппытыгар үлэлиир тэрилтэлэрин кытта билсэбит. Төрөппүттэр бэйэлэрин үлэлэрин туһунан кэпсииллэр, билиһиннэрэллэр.

Экскурсия кэмигэр, хайаан да, суолга сэрэхтээх буолуу туһунан кэпсэтии, сэрэтэр үлэ ытыллар.

Үһүс кылааска Дьааны фольклорун толорооччулары кытта билсиһии, үһүйээннэри, норуот үгэстэрин үөрэтии дьарыктара ытыллаллар. Бу дьарыктарга Төрөөбүт төрүт түөлбөбитин историк харабынан көрөргө холонуу баар буолар. Ол аата дойдубут уруккутун, былыргытын уонна кэлэр кэскилин анааран көрөргө үөрэнии буолар.

Бу түһүмэххэ үөрэнээччилэр хас да группаҕа арахсан, соруудах ылан бэйэлэрэ үлэлииргэ үөрэнэллэр. Бу үлэ көрүнэ оҕолор коммуникативнай, атын дьону истэр, бэйэ үлэтин сатаан кэпсиир дьобурдарын сайыннарар.

4 кылаас программатыгар олорор куораппыт Россияҕа, республикаҕа, оройуонна суолтатын үөрэтэбит. Бу дьарыктарга оройуонмут биллиилээх суруйааччыларын, кинилэр айымньыларын үөрэтэбит.

4 кылааска дьарыктарбыт үксүн куорат библиотекатыгар, ааҕар балаҕаныгар ытыллаллар. Бу үлэҕэ библиотекарьдар өрүүтүн көхтөөх кыттыыны ылааллар. Ол курдук араас оонньуулар, викториналар, уруһуй, оноһук быыстапкалара, стенгазеталар онгосторбутугар тутаах көмөлөһөөччүлэбит кинилэр.

Литературнай дьарыктар оҕо тулалыыр эйгэтин, төрөөбүт түөлбөтин үөрэтэригэр, чинчийэригэр, тас сайдарыгар олук буолаллара саарбахтаммат. Оҕолор кинигэни кытта үлэлииргэ үөрэнэллэрэ, кинилэр уопсай культуралара сайдарыгар тириэрдэр.

Бу дьарык түмүгүнэн, алын сүһүөх оскуоланы бүтэрээччи оҕо сатыахтаах, билиэхтээх өрүттэрэ:

- төрөөбүт түөлбөтин, үөрэммит оскуолатын туһунан өйдөбүлү ингэринии;
- төрөөбүт түөлбөтин диригэтэн үөрэтиигэ интэриэһин улаатыннарары;
- группанан, соҕотоҕун үлэлиир дьобурун сайыннарары;
- төрөөбүт түөлбөтин культуратын, айылҕатын туһунан билиитин диригэтии;
- олоххо активнай буолууга иитии;
- дьиэ кэргэнинэн, үөрэнэр оскуолатынан, төрөөбүт куоратынан киэн тутта үөрэнии.

Дьарык нэдиэлэҕэ биирдэ ытыллар.

1 кылаас

№ п/п	Тема	
1	Кириии дьарык	1
2	Куораппыт туһунан кэпсэтии	1
3	Куораппыт уулуссалара	1
4	Куораппыт уулуссалара: Новгород уулуссата	2
5	Куораппыт уулуссалара: Киров уулуссата	2
6	Куораппыт уулуссалара: Бабушкин уулуссата	2
7	Куораппыт уулуссалара: Мария Потапова уулуссата	2

8	Куоралпыт уулуссалара: Ногин уулуссата	2
9	Куоралпыт уулуссалара: Коисомольскай уулусса	2
10	Куоралпыт уулуссалара: Гидрологическай уулусса	2
11	Куоралпыт өйдөбүннүктэрэ.	1
12	Куоралпыт өйдөбүннүктэрэ. Тымныы оѳус	2
13	Куоралпыт өйдөбүннүктэрэ. Бабушкин	2
14	Куоралпыт өйдөбүннүктэрэ. Сэргэ	2
15	Куоралпыт өйдөбүннүктэрэ. Ногин	2
16	Куоралпыт өйдөбүннүктэрэ. Стелла	2
17	Куоралпыт өйдөбүннүктэрэ. Чайка Даарыйа	2
18	Түмэлгэ экскурсия	1
19	Куорат устун экскурсия	1
20	Куорат устун экскурсия	1
21	Куорат устун экскурсия	1
22	Түмүктүүр дьарык	1
	Барыта	33 ч

2 кылаас

№ п/п	Тема	
1	Кирири дьарык	1
2	Верхоянскай куорат төрүттэниитэ.	2
3	Верхоянскай куорат ыраахтааѳы саѳана	2
4	Верхоянскай куорат 19-20с үйэлэр кирбиилэригэр	2
5	Верхоянскай куорат гражданскай сэрии кэмигэр	2
6	Бастакы комсомольскай, пионерскай организациялар тэриллиилэрэ	2
7	Верхоянскай куоракка бастакы көтөр аал кэлиитэ	2

8	Верхоянской куоракка бастакы пароход кэлиитэ	2
9	Верхоянской куорат Аҕа дойду сэриитин иннинэ	2
10	Верхоянской куорат Аҕа дойду сэриитин кэмигэр	2
11	Верхоянской куорат Аҕа дойду сэриитин кэнниттэн	2
12	Эйэлээх олох түстэниитэ	2
13	Верхоянской куоракка бастакы детсад тэриллиитэ	2
14	Верхоянской куоракка олох-дьаһах көнөн барыыта	2
15	Верхоянской куорат салайааччылары	1
16	Верхоянской куорат тэрилтэтин салайааччылары	1
17	Верхоянской куоракка олорор, олорон ааспыт Үлэ Геройдара	2
18	Верхоянской куоракка олорор, олорон ааспыт Герой Ийэлэр	2
19	Түмүктүүр уруок	1
	Барыта	34 ч

3 кылаас

№ п/п	Тема	
1	Кирири дьарык	1
2	Дьааны фольклорун уратытын үөрэтии	2
3	Алгыстар	2
4	Алгыстар	2
5	Оһуокайдар	2
6	Оһуокайдар	2
7	Оһуокайдар	2
8	Тойуктар	2
9	Тойуктар	2

10	Тойуктар	2
11	Үгэлэр	2
12	Чабырѳахтар	2
13	Өс хоһоонноро	2
14	Таабырыннар	2
15	Дѳааны үһүйээннэрэ	1
16	Дѳааны үһүйээннэрэ	1
17	Ийэ олонхоһуппут – Чаайка Даарыйа	2
18	Дѳааны ыһыаѳын уратыта	2
19	Түмүктүүр уруок	1
	Барыта	34 ч

4 кылаас

№ п/п	Тема	
1	Кирири дьарык	1
2	Дѳааны сирин суруйааччылары	2
3	М.Д.Ефимов	2
4	В.Дедюкин	2
5	Х.Горохов	2
6	С.Юмшанов	2
7	В.Стручков	2
8	Дѳааны эдэр суруйааччылары	2
9	Саха сиригэр тахсар хаһыаттар	2
10	Саха сиригэр тахсар сурунааллар	2
11	Дѳааны Аартыга хаһыат	2
12	Кэскил оѳо хаһыата	2
13	Юность Севера детская газета	2

14	Чуораанчык оҕо сурунаала	2
15	Колокольчик детский журнал	1
16	Хоһоон суруйарга холонуу	1
17	Хоһоон суруйарга холонуу	2
18	Хоһооннору түмэн ё	2
19	Түмүктүүр уруок	1
	Барыта	34 ч

Бу ытытлар үлэлэр барыта оҕону иитиигэ суолталара улахана саарбаҕа суох. Оҕо иннигэр төрөшпүттэр, кырдыаҕастар эппиэтинэстэрэ үрдүүр. Бу ытык иэс, утумнааһын, удьуордааһын, туйах хатарааччыны иитии. Оччоҕуна эрэ оҕолорбут бу үгэстэри тутуһан сизэр-майгы өттүнэн уйан, сайаҕас, чизһинэй буолуохтара, билиини эттэригэр-хааннарыгар ингэринэн үтүө үлэһиттэр тахсыахтара. Ол буолуо уруу-аймах дьоло, омук быһыытынан сайдыбыт чыпчаала.

Быһыы-майгы айманар, дьүдэйэр кэмигэр норуот педагогикатын үтүө үгэстэрин сатабыллаахтык туһаны-айылҕаттан айдарыылаах, амарах санаалаах сахабыт оҕото олоххо киириитин үктэлинэн, биһиги барыбыт баҕа санаабыт туолуутунан буолуохтун!

Ити курдук, норуот муударана, үйэлэргэ муспут баай үгэһэ, айар дьобурун талаана үгэс нөнүө көлүөнэттэн көлүөнэҕэ бэриллэн иһэр. Оҕону иитии, үөрэтии, уһуйуу сүрүн эйгэтинэн дьиэ кэргэн уонна общество буолар. Күннээҕи олох, үлэ, айылҕаҕа, киһиэхэ сыһыан төрөшпүт, учуутал тус холобурун нөнүө оҕо төрөөбүт төрүт культуратын өйүнэн санаатынан өйдөөн, уйулҕатынан ылынан, сүрэбинэн-быарынан билэн улаатар.

Литература:

Литература:

1. Краеведение в школе. - Педагогическая энциклопедия, т. 2. – М., Советская энциклопедия, 1965.
2. Дьааны олонхоһуттара уонна кинилэр олонхону толорор үгэстэрэ.- Якутск. 2014
3. Чехордуна, Е.П., Филиппова Н.И., Ефимова Д.Г. Олонхону тарҕатыы// Театр Олонхо: идеи и подходы / М-во культуры Рос.Федерации, ФГОУ ВПО «Аркт. гос. ин-т искусств и культуры». — Якутск : АГИИК, 2010.
4. Примерная программа по курсу «Культура народов Республики Саха (Якутия)» 1—4 классы
5. Олонхо педагогикатын концепцията (бырайыак)
6. Олонхо педагогикатыгар олодуран уруок таһынан иитиини уонна сайыннарыыны суруннуур бырагыраамалар. 1—4 кылаас
7. Российский образовательный портал; <http://edu.1september.ru/> Педагогический университет «Первое сентября»;
8. <http://festival.1september.ru/> Фестиваль педагогических идей «Открытый урок»;
9. <http://www.researcher.ru/index.html> Исследовательская деятельность школьников»;
10. <http://lit.1september.ru/index.php>. Газета «Начальная школа» (Издательский дом «Первое сентября»);
11. <http://rus.1september.ru.>«Начальная школа » (Издательский дом «Первое сентября»);

